

[a4r] Hier beghint die suverlicke ende schone historie van Appollonius van Tbyro, ende hoe dye coninc Anthiochus een subtile vraghe¹ uut gaf den ghenen die begheerden ende eysscheden² te huwelicke sijn dochter.

[1]

Het³ regneerde een coninc geheten Anthiochus in een stadt, die nae sijnen naem geheten was Anthiochia.⁴ Dese coninck creech van sinen wijve een alte⁵ sconen dochter.⁶

Doe dese dochter groot wort,⁷ sij wyesch in alle schoenheyt op, ende veel princen begeerdense te hebben tot haren wyve ende deden daer nae vraghen, ende met grote huwelicse goeden⁸ daer toe lieten si haer aenden coninc eysschen.⁹

Maer die wile dat hem die vader beryet, wyen dat hi sijn dochter geven wilde van¹⁰ allen – want hy dat niet en wiste – soe wort hi met een boese begeerlicheit ende een vlamme des wreetheys onsteken¹¹

1. subtile vraghe: raadsel

2. eysscheden: vroegen

3. Behalve de (eerste) grote initiaal H ontbreken alle volgende minder grote initialen. Ook werden geen representanten afgedrukt behalve aan het begin van de hoofdstukken [22], [25] en [27].

4. *Gesta romanorum*, ed. Leeu 1480: De tribulacione temporalis que in gaudium sempiternum postremo commutatur Capitulum .C.liij

[1] Anthiochus in ciuitate anthiochia regnauit a quo ipsa ciuitas anthiochia nomen accepit.

5. alte sconen: zeer schone — *Die gesten van Romem*, ed. Leeu 1481: “alte seer schonen” (doublet); evenzo ed. Van Os 1484: “alte zeer scone”, maar ed. Van der Meer 1483: “alte scoenen”.

6. *Gesta romanorum*, ed. Leeu 1480: Ex coniuge sua filiam speciosissimam genuit.

7. wort: werd

8. huwelicse goeden: bruidsschat

9. *Gesta romanorum*, ed. Leeu 1480: Que cum peruenisset ad etatem legitimam et species pulchritudinis accresceret multi eam in matrimonium petebant cum magna et inestimabilis dotis quantitate

10. *Die gesten van Romem*, ed. Van Os 1484: van hem allen

11. onsteken = ontsteken — Deze eigenaardigheid komt vaker voor, bijvoorbeeld verderop “voester” in plaats van ‘voetster’ en elders “quest” in plaats van ‘quetst’ en “wreesten” in plaats van ‘wreetsten’, en wordt daarom niet verbeterd in de tekst maar in een voetnoot verklaard met een = teken.

inder liefsten sijns eygens dochters, ¹ ende hi begonste haer veel meer liever te hebben dan een vader sijn kint sculdich [is] ² lief te hebben. ³ Ende want hi aldus wrastelde ⁴ ende doende was ⁵ met der verwoetheyt ⁶ ende vacht met die scaemte, so wort hi verwonnen met die liefde. ⁷

Op een tijt so ginc die coninc Anthiochus tot die slaepcamere sijns dochters, ende hi beval al sijn gesinne ⁸ dat [a4v] hi binnen sijnen hove hadde, ⁹ dat si alle verde ¹⁰ van daen soudē bliven, recht of hi met syn ¹¹ dochter wat heymelicx te spreken hadde. ¹²

1. Om dit beter te begrijpen stelle men zich voor dat in een vroegere versie van deze roman de moeder van de koningsdochter in het kraambed gestorven is, dat de koning niet hertrouwd is omdat hij geen vergelijkbare vrouw vinden kon, en nu visueel geconfronteerd wordt met een dochter die het evenbeeld van zijn overleden echtgenote geworden is, waardoor hij in een psychose (verwoetheyt) geraakt en zich schuldig maakt aan incest. In deze gekerstende versie is dit alles verdwenen en wordt de zonde der onkuisheid als hoofdschuldige aangewezen. Een vergelijkbare situatie doet zich voor in het chanson de geste *Elaine de Constantinoble*, hier te lande vertaald en bewerkt als *Helena van Constantinopolen* en later als *Helena de Verduldighe* (in *Der vrouwen peerle*).

2. Snellaert 1493: is sculdich is

3. *Gesta romanorum*, ed. Leeu 1480: Sed cum pater deliberaret cui potissime filiam suam daret in matrimonium hoc nesciens. quia iniqua concupiscentia crudelitatisque flamma in amorem filie sue exarsit. cepitque eam amplius diligere quam patrem oporteret.

4. wrastelde: worstelde

5. Vergelijking van Snellaert 1493 met de drie oudere drukken van *Die gesten of geschienisse van Romen* wijst uit dat Snellaert 1493 de editie Jacob van der Meer, Delft 1483 volgde, en niet die van Gheraert Leeu, Gouda 1481 of Peter van Os, Zwolle 1484. In beginsel liet Snellaert 1493 niets weg uit zijn brontekst, maar soms voegde hij iets toe of parafraseerde hij zijn bron. “ende doende was” is een toevoeging.

6. verwoetheyt: waanzin

7. *Gesta romanorum*, ed. Leeu 1480: Qui cum luctaretur cum furore: pugnat cum pudore vincitur amore

8. gesinne: personeel

9. “dat [a4v] hi binnen sijnen hove hadde” is een toegevoegde verduidelijking van Snellaert 1493.

10. verde = verre

11. Tot in de vijftiende eeuw werd de letter ‘y’ gebruikt als variant van de letter ‘i’ om reden van visuele discriminatie. Maar in de loop van de vijftiende eeuw gaat men de ‘y’ ook gebruiken als variant van de lange ‘i’, gespeld ‘ij’, en omgekeerd. In deze overgangsfase kan ‘syn’ zowel ‘zijn’ als ‘zin’ betekenen.

12. *Gesta romanorum*, ed. Leeu 1480: Quadam die accessit ad cubiculum filie sue et

Als hi bi sijn dochter alleen in die camer was, soe wort hi seer ontsteken ende becoert van die oncuysheyt. ¹ Die dochter weder stont hem langhen tijt, mer die vader wan den strijt ende heeft haer beroeft den maechdeliken ² scat. ³ Hi ghinc van daen, want doe ghesloten was sinen raet. ⁴ Dese dochter bleef bedroeft sitten ende dochte wat si best doen soude. ⁵

Ende ⁶ soe gevielt dat haestelic ende onversienlick ⁷ tot haer quam in ghaen ⁸ die voetster, ⁹ hare minne. ¹⁰ Ende want si dye dochter sach seer drovich ende int aensicht bescreit, so vrae[c]hde ¹¹ si: “Waer om is u siel aldus drovich ende bedruet?” ¹²

Die dochter antwoerde: “O, mijn alderliefste, in deser slaepcamer sijn twe edele namen ¹³ verghaen.” ¹⁴

omnes a longe sedere iussit quasi cum filia sua colloquium secretum habiturus

1. Stimulante furore libidinis

2. *Die gesten van Romen*: maechdeliken staet

3. *Gesta romanorum*, ed. Leeu 1480: diu repugnante filia nodum virginitatis eripuit et pudorem violauit.

4. Deze zin is een toevoeging van de vertaler van de *Gesta romanorum* en zal zo veel betekenen als dat koning Anthiochus besloten heeft zijn dochter niet uit te huwen maar haar voor zichzelf te houden.

5. *Gesta romanorum*, ed. Leeu 1480: Cumque puella quid faceret cogitaret

6. *Die gesten van Romen*, ed. Leeu 1481: ende siet onuersien haestelic so quam tot haer in gaen; ed. Van der Meer 1483: ende siet onuersien haestelic so quam tot haer ingaen; ed. Van Os 1484: ende siet onuersien haesteliken so quam tot haer in ghegaen

7. haestelic ende onversienlick: plotseling en onverwacht

8. Hier parafraseerde Snellaert 1493 zijn brontekst, ed. Van der Meer 1483: ende siet onuersien haestelic so quam tot haer ingaen

9. voetster / min(ne): zoogmoeder

10. [2] nutrix subito ad eam intrauit.

11. Snellaert 1493: vraehde

12. *Gesta romanorum*, ed. Leeu 1480: Quam vt vidit: flebili vultu ait Ob quam rem affligitur anima tua?

13. *Die gesten van Romen*, ed. Leeu 1481 en ed. Van der Meer 1483: “edele mannen”, maar ed. Van Os 1484 leest correct: “edele namen”.

14. *Gesta romanorum*, ed. Leeu 1480: Puella ait O karissima modo in cubiculo isto duo no-[n5rb]bilia nomina perierunt

Die voetster seide: “O, waerde ende uutvercoren vrouwe, ¹ waer om segdi dat?” ²

Si antwoerde: “Want ³ voer mijn hijlick ende echte ben ick met die alre meeste sonde besmet ende vercraft.” ⁴

Als die voetster dat hoerde, ⁵ so vraechde si verbolghentlic, of ⁶ si sinneloes hadde gheweest, wye duvel ⁷ dat alsoe stout hadde ghewe[e]st, ⁸ die dat bedde des coninghinnes dorst vercraften?! ⁹

Si antwoerde: “Och, och, die grote boesheit ¹⁰ heeft die sonde gedaen.” ¹¹

Die voetster seide: “Waer om en geefdi uwen vader dat niet te kennen?” ¹²

Si antwoer-[a5r]de: “Waer is mijn vader? ¹³ Waert dat ghij ¹⁴ verstaen condet, mijn vaders naem blijft in my verloeren. ¹⁵ Ende mi en is niet ¹⁶ behaechelic noch en begheere anders gheen goet ¹⁷ dan die doot.” ¹⁸

1. *Die gesten van Romē*: O waerde vrouwe

2. *Gesta romanorum*, ed. Leeu 1480: Ait nutrix. Domina quare hoc dicis?

3. Want: Omdat

4. *Gesta romanorum*, ed. Leeu 1480: At illa Quia ante matrimonium meum pessimo scelere sum violata.

5. *Die gesten van Romē*: hoerde ende sach / hoorde ende sach — In de antieke roman ziet de voetster druppels bloed op de vloer (Kortekaas 2004, Recensio B: aspersoque sanguine pavimento), ten teken dat zij ontmaagd is.

6. of: alsof

7. Dit is de woordelijke vertaling van “quis dyabolus” in de brontekst. Bedoeld zal zijn: Welke duivel is zo vermetel geweest dat hij het bed van de koningsdochter heeft durven schenden?! Een alternatieve lezing is “duvel” te interpreteren als een uitroep: wye, duvel!, dat alsoe stout hadde ghewest, die dat bedde des coninghinnes dorst vercraften?

8. Snellaert 1493: ghewest

9. *Gesta romanorum*, ed. Leeu 1480: Nutrix cum hec audisset et vidisset amens quasi facta ait. Et quis dyabolus tanta audacia thorum regine ausus est violare?

10. *Die gesten van Romē*: ed. Leeu 1480 en ed. Van der Meer 1483: die boesheit; ed. Van Os 1484: die boesheit

11. *Gesta romanorum*, ed. Leeu 1480: Ait puella. Impietas fecit hoc peccatum.

12. *Gesta romanorum*, ed. Leeu 1480: Nutrix ait. Cur non indicas patri?

13. *Gesta romanorum*, ed. Leeu 1480: Puella ait. Vbi est pater?

14. *Die gesten van Romē*, ed. Van Os 1484: ghijt

15. *Gesta romanorum*, ed. Leeu 1480: Si intelligas peribit nomen patris in me

16. niet: niets

17. *Die gesten van Romē*, ed. Leeu 1481: goods goet althant anders niet dan; ed. Van der Meer 1483: goeds goet alte hant anders niet dan; ed. Van Os 1484: gods goets

Doe die voester ¹ hoerde dat si raet ² begheerde om te moghen sterven, soe begonste si haer met smekenden woerden weder om te troesten, ³ om dat ⁴ si niet mismoedych en soude sijn. ⁵

Onder dit dat dese coninck aldus met sijn dochter te doen heeft ghehad, soe woude dese boese wrede vader sijnen ondersaeten te verstaen gheven dat hi een goedertieren vader was, die sijn dochter soe lief hadde uut vaderlijcke liefde. ⁶ Met een beveynst aensicht soe verblide hi hem van binnen dat hi gheworden was sijn eyghen dochters man. ⁷ Ende om dat hi altijd soude moeghen sijn dochter ghebruyken ende houden, soe versierde hij een nijeuwe manier van scalcheyt ⁸ om te verdriven ende [te] ⁹ benemen nae sijn dochter te vragen of tot een wyf te eysschen. ¹⁰ Soe sette hij sijn ¹¹ questije ¹² uut, segghende aldus: “Soe wye die solucie van mijn questie can vinden, die sal mijn dochter hebben te wijve, ende soe wye daer in ghebrake ende niet en riet wat myne questie beduyt, die soude sijn hoeft daerom verliesen.” ¹³

altehant anders niet dan

18. *Gesta romanorum*, ed. Leeu 1480: mortis michi remedium placet.

1. voester = voetster

2. raet: hulp

3. Als de zoogmoeder in de antieke roman begrijpt dat de koningsdochter door haar vader verkracht is, probeert zij haar zelfdoding uit het hoofd te praten alsook om het gedrag van haar vader openbaar te maken, want de schande zou erger zijn dan de misdaad. Zij adviseert daarom haar zoogdochter om het wangedrag van haar vader lijdzaam te ondergaan. In *Helena van Constantinopolen* vlucht de dochter als haar vader met haar wil trouwen, en wordt de zoogmoeder verbrand omdat zij haar hierbij geholpen heeft.

4. om dat: op dat

5. *Gesta romanorum*, ed. Leeu 1480: Nutrix audiuit eam mortis remedium querere blando eam sermonis eloquio reuocavit vt a proposito suo recederet

6. *Gesta romanorum*, ed. Leeu 1480: [3] Inter hec impius pater cum simulata mente ostenderet ciuibus pium patrem

7. *Gesta romanorum*, ed. Leeu 1480: inter domesticos parietes maritum se filie letatur

8. scalcheyt: perverse slimheid

9. Ontbreekt in Snellaert 1493 — toegevoegd op basis van *Die gesten van Romem*.

10. *Gesta romanorum*, ed. Leeu 1480: et vt semper impiis filie thoris frueretur ad expellendos petitores qui eam in coniugem petebant nouum genus nequicie cogitauit.

11. *Die gesten van Romem*: een

12. questije: vraag, raadsel

13. *Gesta romanorum*, ed. Leeu 1480: questionem vero proponerat dicens. Si quis

Dit ordeneerde die coninc om dat ¹ nyemant en soude soe koen sijn dat hi sijn lijf aventuerde op soe wonderliken rales. ²

Veel edelen van alrehande landen sijn nochtans daer gecoemen overmi[ts] ³ die onghelovelyke schoenheyt [a5v] des dochters, of hij ⁴ bi aventuere ⁵ doer wijsheit der gheleerder mochten vinden die solucie sijns vraeghens, maer nyemant en constese raeden, also datter veel onthoofd worden. ⁶ Ende haer hoofden worden op die poert vander stadt gheset, om dat alle die ghene die daer quamen, sien souden dat beelt des doots ende alsoe vervaert worden, ontsich ende vreesse crighen souden ⁷ alsulcke voerwaerde an te ghaen. ⁸

Dit dede hi alte samen om dat hi alleen soude moghen bliven met sijn dochter in overspel. ⁹

questionis mee solutionem inuenerit filiam meam in vxorem habebit et si defecerit decollabitur

1. om dat: op dat

2. rales: raadsel

3. Snellaert 1493: ouermist

4. *Die gesten van Romen*: si / sy

5. bi aventuere: misschien

6. *Gesta romanorum*, ed. Leeu 1480: Plurimi vndique reges propter incredibilem et inauditam puelle speciem venerunt si quis forte prudentia litterarum questionis solutionem inuenisset quasi nichil dixisset decollabitur

7. *Die gesten van Romen*: ontsich vrees crighen

8. *Gesta romanorum*, ed. Leeu 1480: et caput eius supra portam suspendebatur vt aduenientes ymaginem mortis viderent et turbarentur ne ad talem conditionem accederent.

9. *Gesta romanorum*, ed. Leeu 1480: Hoc totum fecerat vt ipsemet cum filia sua poterat in adulterio permanere.